

Роксолана ХАНИК-ПОСПОЛІТАК,
Ханс Х. ХЕРРНФЕЛЬД

ЗАКОНОДАВСТВО ПРО КОМПАНІЇ

Принципи функціонування та значення сектору

Компанії, створені на основі приватного права, відіграють важливу роль в країнах з ринковою економікою.

Законодавство про компанії забезпечує необхідне правове підґрунтя для заснування юридичних осіб та їх активної участі в економічному житті країни. Законодавство повинно визначати правила заснування таких юридичних осіб та їх занесення до державного реєстру, структуру компаній, роль та повноваження органів компанії, які мають право представляти їх у відносинах з третіми особами, а також керівництво та збереження капіталу компанії. В країнах з ринковою економікою такі обов'язкові правові вимоги повинні обмежуватись лише тими, які необхідні для існування ефективного ділового середовища та забезпечують необхідний рівень захисту членів (акціонерів, зокрема дрібних акціонерів), а також кредиторів та інших третіх осіб, надаючи можливість членам компанії (акціонерам) бути достатньо гнучкими в здійсненні своєї власної справи.

Отже, основними цілями галузі є:

- забезпечення чітких правил виходу на ринок, тобто створення, реєстрації та господарської діяльності компаній;
- захист прав акціонерів (особливо дрібних акціонерів) та третіх осіб;
- встановлення прозорих правил щодо оприлюднення інформації, що необхідні для виконання двох зазначених вище цілей.

Відповідне законодавство ЄС

Важливим елементом єдиного ринку Європейського Співтовариства є вільний рух осіб, включаючи компанії та інші юридичні особи, що забезпечується ст. 43 та 48 Договору про ЄС, які передбачають первинне та вторинне заснування в «нерідній» країні походження або інша інкорпорація. Свобода заснування — це право починати та вести діяльність як самостійно зайнята особа, засновувати та управляти підприємствами (первинне заснування) та право на заснування на території іншої держави-члена агентств, філій чи дочірніх підприємств (другорядне заснування) на недискримінаційній ос-

нові. Згідно ст. 204 Договору про ЄС, держави-члени погоджуються забезпечувати однакове ставлення як до власних громадян, так і до громадян інших держав-членів, що стосується участі в капіталі компаній чи фірм.

Законодавство про компанії держав-членів відрізняється в частині правил, які стосуються засобів захисту інтересів членів компаній (акціонерів), кредиторів, працівників тощо. Міжнародне співробітництво між компаніями постійно зростає, а існуючі невідповідності між національними законодавствами становлять головні перешкоди на шляху вільного заснування компаній в Співтоваристві. Тому було необхідно гармонізувати законодавство про компанії держав-членів ЄС з метою досягнення рівного рівня захисту прав та інтересів акціонерів та третіх осіб, забезпечуючи, таким чином, свободу заснування компаній на всій території Євросоюзу та забезпечуючи міжнародну співпрацю між компаніями в різних державах-членах.

Важливі правові акти ЄС у сфері законодавства про компанії:

Перша директива про компанії 68/151/ЄЕС від 9.03.68 р. про координування стандартів, які вимагаються державами-членами від компаній, у розумінні абзацу другого ст. 58 Договору, для захисту інтересів держав-членів та інших держав, з метою запровадження таких еквівалентних стандартів на території Співтовариства; з доповненнями, внесеними Директивою 2003/58/ЄС від 15.07.03 р.

Друга директива про компанії 77/91/ЄЕС від 13.12.76 р. щодо узгодженості стандартів, які для захисту інтересів держав-членів та інших вимагаються від компаній в розумінні абзацу другого ст. 58 Договору, щодо створення відкритих товариств з обмеженою відповідальністю та щодо підтримки і зміни їх статутного фонду з метою запровадження еквівалентних стандартів.

Третя директива про компанії 78/855/ЄЕС від 25.07.78 р., прийнята на підставі ст. 54 (3) (g) Договору, щодо злиття відкритих товариств з обмеженою відповідальністю.

Шоста директива про компанії 82/891/ЄЕС від 17.12.82 р., прийнята на підставі ст. 54 (3) (g) Договору, щодо поділу відкритих товариств з обмеженою відповідальністю.

Одинадцята директива про компанії 89/666/ЄЕС від 21.12.89 р. щодо вимог до порядку розкриття інформації в державах-членах філіями різних компаній, заснованих згідно законодавства іншої держави-члена Співтовариства.

Дванадцята директива про компанії 89/667/ЄЕС від 21.12.89 р. про приватні компанії з обмеженою відповідальністю з одним власником.

Регламент Ради 85/2137/ЄЕС від 25.07.85 р. про Європейське об'єднання економічних інтересів.

Регламент Ради 2001/2157/ЄС від 8.10.2001 р. про Статут європейської компанії.

Директива 2001/86/ЄС від 8.10.2001 р., що доповнює Статут європейської компанії стосовно участі працівників.

Регламент Ради 1435/2003/ЄС від 22.07.2003 р. про Статут європейського кооперативного товариства (ЄКТ).

Директива 2003/72/ЄС від 22.07.2003 р., яка доповнює Статут європейського кооперативного товариства стосовно залучення працівників.

Очікуються нові зрушення, зокрема у сфері питань корпоративного управління, згідно з Повідомленням Комісії ЄС «Модернізація законодавства про компанії та вдосконалення корпоративного управління у ЄС: План руху вперед» від 21 травня 2003 р.

Опис ситуації в Україні

Вступ

В Україні термінологічно відсутнє «законодавство про компанії». Але в сенсі масиву актів ЄС у цій сфері в Україні цьому розумінню відповідає, в більшій своїй частині, законодавство про господарські товариства, а також інші види юридичних осіб (державні підприємства, приватні підприємства тощо).

Законодавство України про юридичні особи, зокрема про господарські товариства, частково відповідає нормам права ЄС про компанії. Тим не менш, українські юридичні особи все ще не можуть функціонувати в нормальному режимі. Причини цього варто шукати не тільки в законодавстві, яке регулює їх діяльність, а в численних недоліках правової системи в цілому.

Серед інших причин варто виділити значні недоліки у функціонуванні адміністративних органів, які відповідають за певні аспекти діяльності юридичних осіб, такі, як процедури ліцензування та реєстрації юридичних осіб, а також оприлюднення інформації про них.

Огляд законодавства

Україна жила за принципами планової економіки протягом 70-ти років радянського правління. Сучасні та міжнародно визнані положення в сфері законодавства про компанії стали вводити лише на початку 90-х. Протягом цього періоду уряд прийняв Закони «Про підприємництво», «Про підприємства в Україні» та «Про господарські товариства».

Загальні принципи діяльності юридичних осіб передбачено у Конституції України 1996 р. Згідно ч. 3 ст. 42 Конституції України, держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності. Свобода ж ведення підприємницької діяльності гарантується ч. 1. ст. 42.

Наступним документом, який регулює

діяльність юридичних осіб, є Цивільний кодекс України в редакції 1963 р. В Кодексі регулюються тільки певні загальні аспекти заснування та діяльності юридичних осіб (ст. 23—40), що, ясно, не відповідає світовій практиці та законодавству ЄС.

Новий Цивільний кодекс України містить детальні положення про юридичні особи загалом та господарські товариства зокрема (ст.80—166). Господарський кодекс України також містить положення стосовно цих питань (ст. 55—127). Однак новий Цивільний кодекс України та Господарський кодекс суперечать один одному. Незважаючи на це, нові Цивільний та Господарський кодекси наберуть чинності 1 січня 2004 р.

Новий Цивільний кодекс України увібрав в себе сучасні західні тенденції та загалом відповідає нормам права Євросоюзу, зокрема, що стосується інформації, яка повинна включатись до статуту господарських товариств, а також можливості створення господарських товариств, що складається з однієї особи.

Господарський кодекс України в цьому відношенні представляє собою зібрання чинних нормативно-правових актів України.

До головних законів, що визначають правові основи заснування та реєстрації юридичних осіб в Україні, належать Закони «Про підприємництво», «Про підприємства в Україні», «Про господарські товариства». Ці закони містять уніфіковані правила для всіх типів юридичних осіб щодо їх утворення, відповідальності, реєстрації, корпоративного управління та представництва. Хоча Господарський кодекс скасує Закони «Про підприємництво» та «Про підприємства в Україні», деякі положення все ж включено до нього.

Характерні особливості щодо господарських товариств (акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю тощо) відображено в Законі України «Про господарські товариства», який містить положення щодо інформації, що має бути включена до статутних документів, випуску акцій номінальної вартості, розміру статутного капіталу, захисту акціонерів та кредиторів при збільшенні чи зменшенні капіталу компанії та заборону випуску акцій для покриття збитків. Ці положення загалом відображають принципи відповідних директив ЄС, однак іще не повністю відповідають їх деталям.

З огляду на існування нового Цивільного кодексу України, було запропоновано скасувати або переглянути Закон України «Про господарські товариства». Крім того, з огляду на існування нового Цивільного кодексу України, міжнародного досвіду та практичних потреб України, виникла пропозиція прийняти окремий закон про акціонерні товариства. Такий закон було розроблено, і наразі він знаходиться на розгляді у Верховній Раді України.

При написанні даного законопроекту розробники брали до уваги положення Другої, Третьої, Шостої та Дванадцятої директив ЄС про компанії. Законопроект також містить положення стосовно захисту прав дрібних акціонерів.

15 травня 2003 р. було прийнято новий Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців», який набирає чинності 1 липня 2004 р. Закон вносить важливі зміни до існуючої процедури реєстрації юридичних осіб та приватних підприємців та визначає перелік документів, що подаються на реєстрацію із визначенням інформації, яку вони повинні містити. В цьому законі реалізується принцип розкриття інформації та регулюється

доступ до цієї інформації третіх осіб. Новий закон передбачає створення єдиного державного реєстру. У законі враховано положення Першої та Одинадцятої директив про компанії.

Існує ціла низка інших законів, що стосуються діяльності юридичних осіб:

- Закон України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності»;
- Закон України «Про захист економічної конкуренції»;
- Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»;
- Закон України «Про цінні папери та фондову біржу» та інші.

Загальна оцінка

Нормативно-правові акти ЄС	Законодавчі акти України	Рівень наближення	
Перша директива Ради 68/151/ЄЕС	Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» – 15/05/2003	Гармонізація триває	Законодавство України про юридичні особи, зокрема про господарські товариства, частково відповідає нормам права ЄС про компанії. Тим не менше, українські юридичні особи все ще не можуть функціонувати в нормальному режимі. Причини цього варто шукати не тільки в законодавстві, яке регулює їх діяльність, а в численних недоліках правової системи в цілому. Серед інших причин варто виділити значні недоліки у функціонуванні адміністративних органів, які відповідають за певні аспекти діяльності юридичних осіб такі, як процедури ліцензування та реєстрації юридичних осіб, а також оприлюднення інформації про них.
Друга директива Ради 77/91/ЄЕС	Новий Цивільний кодекс України -16/01/2003	Гармонізація триває	
Третя директива Ради 78/855/ЄЕС	Новий Цивільний кодекс України	Гармонізація триває	
Шоста директива Ради 82/891/ЄЕС	Новий Цивільний кодекс України	Гармонізація триває	
Одинадцята директива Ради 89/666/ЄЕС	Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» – 15/05/2003	Гармонізація триває	
Дванадцята директива Ради про компанії 89/667/ЄЕС	Новий Цивільний кодекс України	Гармонізація триває	
Регламент Ради 85/2137/ЄЕС про Європейське об'єднання економічних інтересів	-	-	Не стосується України
Регламент Ради 2001/2157/ЄС про Статут європейської компанії	-	-	Не стосується України
Директива 2001/86/ЄС, що доповнює Статут європейської компанії стосовно участі робітників	-	-	Не стосується України
Регламент Ради 1435/2003/ЄС про Статут європейського кооперативного товариства (ЄКТ)	-	-	Не стосується України
Директива 2003/72/ЄС, яка доповнює Статут європейського кооперативного товариства стосовно залучення працівників	-	-	Не стосується України

Оцінка рівня відповідності

Ця таблиця пропонує категорії оцінки рівня відповідності.

Оцінка	Пояснення
Не гармонізовано	Правова система знаходиться на ранньому етапі розвитку, і в її структурі відсутні певні правові інструменти регулювання.
Гармонізація триває	Перші кроки у застосуванні даного правового інструменту були вже зроблені, або підготовлені ґрунтовні проекти законодавчих актів, що знаходяться на розгляді в Уряді чи Парламенті.
Гармонізація на завершальній стадії	Основні елементи зазначеного правового механізму присутні у внутрішній правовій системі. Цей правовий механізм розвивався за тими ж принципами та у тому ж напрямі, як в ЄС.
Гармонізовано	Правові норми та інструменти дуже схожі до відповідного законодавства Євросоюзу.

Рекомендації

1. Необхідно терміново узгодити Господарський кодекс і новий Цивільний кодекс України між собою.

2. Закон України «Про господарські товариства» привести у відповідність із новими Цивільним та Господарським кодексами України, окрім розділу, який стосується акціонерних товариств.

3. Хоча новоприйнятий Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» приводить українське законодавство у відповідність із Першою та Однадцятою директивами, основну увагу тепер необхідно зосередити на заснуванні повнофункціональної системи державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців (Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців) із можливістю вільного доступу до неї.

4. Прийняти законопроект про акціонерні товариства. При його обговоренні у Верховній Раді України можна використовувати в якості моделі певні елементи регламенту ЄС про Статут європейської компанії. Однак в цьому випадку в якості моделі краще використовувати законодавство держави-члена.

5. Інші директиви ЄС про компанії, наприклад Дванадцятую, необхідно брати до уваги тоді, коли будуть розроблятися та обговорюватимуться відповідні зміни до Закону України «Про господарські товариства», окрім розділу, який стосується акціонерних товариств.

6. Окрім законодавчих заходів, буде також вкрай важливо модернізувати та зміцнити відповідну інституційну базу, відповідальну за впровадження законодавства про господарські товариства, й зокрема за ліцензування та реєстрацію юридичних осіб та оприлюднення інформації про такі господарські товариства.

Заходи та пріоритети

Заходи	Важливість
Усунення суперечностей між новими Цивільним та Господарським кодексами України	Дуже важливо
Закон України «Про господарські товариства» привести у відповідність із новими Цивільним та Господарським кодексами України, окрім розділу, який стосується акціонерних товариств	Важливо
Створення повнофункціональної системи державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців із можливістю вільного доступу до неї	Дуже важливо
Супроводження розгляду проекту закону про акціонерні компанії у Верховній Раді України та його прийняття	Важливо
Оптимізація процедур реєстрації та ліцензування, в тому числі заходів інституційного реформування	Важливо

Листопад 2003 р.